

Николай Гогол

Рим
(откъс)

Опитай се да погледнеш мълнията, когато, разцепила черните като въглен облаци, затрепти непоносимо с цял потоп от блясък. Такива са очите на жителката на градчето Албано – Анунциата. Всичко в нея напомня ония антични времена, когато мраморът е оживявал и скулптурните длета са блестели. Гъстата смола на косите ѝ се издига на два пръстена в тежка плитка над главата и пада на четири дълги къдрици върху шията. Както и да извърне тя блестящия сняг на лицето си – нейният образ цял се отпечатва в сърцето. Застане ли в профил – профилът ѝ излъчва дивно благородство и красотата на очертанятията, каквито художествената четка никога не е създавала, се хвърля в очи. Обърне ли тила си с прибрани нагоре чудесни коси и покаже отбляснатата отзад шия и красотата на никога невиджани досега рамене – и така тя е пак прекрасна. Ала по-чудесно от всичко е, когато погледне направо с очите си в други очи и от това сърцето ти изстива и замира. Нейният плътен глас звънти като мед. Ни една гъвкава пантера не може да се сравни с нея по бързина, по сила и гордост на движенията. Всичко в нея – от раменете до приличните на антична статуя нозе и до последното пръстче на крака ѝ – е венец на творението. Дето и да отиде, тя носи със себе си цяла картина: привечер ли, когато бърза за фонтана с кована медна кана на главата – тя се изпълва с чудната хармония на околната местност; по-леко потъват в далечината чудесните линии на албанските гори, по-синя е дълбочината на римското небе, по-изправен се извишава кипарисът и красавицата на южните дървеса – римската линия, се очертава по-тънко и по-чисто на небето със своя чадъробразен, почти плаващ във въздуха, връх. И всичко – и самият фонтан, където вече са се струпали по мраморните стъпала една над друга гражданките на Албано, които разговарят със своите силни сребърни гласове, докато водата удря като звънлива елмазена дъга в подложените поредно бакърени чебури, и самият фонтан, и тълпата – всичко това сякаш е само за нея, за да може по-ярко да се подчертае тържествуващата красота, за да се види как тя предвожда всички, тъй както царицата предвожда своите придворни. В празничен ден ли, когато тъмната галерия от дървета, която води от Албано до Кастело Гандолфо, е изпълнена с празнично пременени хора, когато под здрачените ѝ сводове се мяркат франтове в кадифено облекло с ярки колани и златисти цветя на пухкавите си шапки, когато мулета с полузатворени очи вървят или препускат, като носят живописно върху себе си стройните и снажни албански или фраскатански жени, чиито бели накити по главите блестят отдалеч, или пък съвсем неживописно мъкнат с усилие, като се спъват, някой дълъг, неподвижен англичанин в

зеленикава непромокаема мушама, свил нозете си в остър ъгъл, за да не се тътрят по земята, или пък носят художник в блуза, с дървено сандъче на ремък и с хубавичка вандайковска брадичка, а сянката и слънцето играят последователно по цялата група – и тогава, и в тоя празничен ден, с нея е много по-хубаво, отколкото без нея. Тя се откроява цяла, блестяща и искряща сред здрачната тъмнина в дълбочините на галерията. Пурпурният плат на нейната албанска премяна пламва като горящ въглен, докоснат от слънцето. Чуден празник излъчва към всички лицето ѝ. И когато я срещнат, спират като вкаменени: и франтът с цвете на шапката, който възкликва неволно; и англичанинът в зелената мушама, върху чието неподвижно лице се изписва въпросителен знак; и художникът с вандайковска брадичка, който остава по-дълго от всички на едно място и си мисли: „Какъв прекрасен модел би била тя за Диана, за гордата Юнона, за съблазнителните грации и за всички жени, които биха могли да се нарисуват на платно!“ И в същото време мисли още по-дръзко: истински рай ще бъде, ако такова чудо би украсило завинаги неговото скромно ателие!

Ала кой е тоя, чийто поглед се е впил неотразимо подире ѝ? Кой дебне нейните думи, движенията ѝ и движенията на мислите по нейното лице? Двайсет и пет годишен юноша, римски княз, потомък на фамилия, която е била някога честта, гордостта и безславието на средните векове, сега догаряща самотно във великолепен дворец, изпълнен с фрески от Гварчино и Карачи, с потъмняла картинна галерия, с избледнели стъкленици, с лазурни маси и побелял като сняг *maestro di casa*¹. Римските улици го видяха наскоро, понесъл своите черни очи, които хвърляха пламък изпод метнатия през рамото плащ, носът с антична линия, и подчертан от бялото като слонова кост чело и от падналата върху него въздушна копринена къдрица. Той се яви в Рим след петнайсетгодишно отсъствие, яви се като горд юноша, вместо доскорошното дете.

Ала читателят бездруго трябва да знае как се случи всичко това и затуй ние ще споменем набързо историята на неговия още млад живот, вече обилно изпълнен с много силни впечатления. Ранното му детинство мина в Рим; той бе възпитаван според обичая на догарящите римски велможи. За учител, гуверньор, възпитател и всичко, каквото искате, той имаше един абат, строг класик, почитател на писмата на Пиетро Бембо, на съчиненията на Джовани де ла Каза и на пет-шест от песните на Данте, които той четеше само със силни възклицания: *Dio che cosa*

1. Домоуправител.

divina! и след това, подир два реда: *Diavolo, che divina cosa*², което беше почти цялата му художествена преценка и критика и който насочваше останалия разговор само към броколите и ангинарите, негова любима тема, който знаеше много добре през кое време на годината е най-хубаво да се яде телешко месо, от кой месец трябва да се почва ярешкото, обичаше да побъбри на улицата за всичко това, когато се срещнеше с приятеля си, друг абат, който опъваше много сръчно върху пълните си прасци копринени черни чорапи, като обуваше преди това вълнени, и се пречистваше редовно веднъж в месеца с лекарството *olio di ricino*³ в чашка кафе и пълнееше всеки ден и час, както пълнеят всички абати. Естествено, че под такова ръководство младият княз не научи много нещо. Научи само, че латинският език е баща на италианския, че монсињорите биват три вида – едни с черни чорапи, други с лилави, а трети – такива, каквито са почти кардиналски; научи няколко писма от Пиетро Бембо до тогавашните кардинали, повечето от които бяха поздравителни; знаеше добре улица Корсо, по която се разхождаше заедно с абата, вила Боргезе и още две-три дюкянчета, в които абатът се отбиваше да си купува хартия, пера и енфие, и най-сетне аптеката, откъдето вземаше своето *olio di ricino*. Това беше целият кръгозор от познания на възпитаника. За други земи и държави абатът бе само загатнал с някакви неясни и неуверени думи: че има земя Франция, богата земя, че англичаните са добри търговци и обичат да пътуват, че германците са пияници и че на север има една варварска земя Московия, дето стават такива жестоки студове, от които човешкият мозък може да се пръсне. По-далеч от тия познания възпитаникът навярно не би отишъл, дори и до двацет и пет годишната си възраст, ако на стария княз не бе хрумнало изведнъж да промени старата метода на възпитание и да даде на сина си европейско образование, което можеше да се дължи отчасти на влиянието на някаква френска дама, към която той бе почнал отскоро да насочва непрестанно лорнета си във всички театри и разходки, като пъхаше всяка минута брадата си в огромното бяло жабо и поправяше черните къдрици на перуката си. Младият княз беше изпратен в Лука, в университета.

Там през шестгодишното му пребиваване неговият жив италиански темперамент, който дремеше под отегчителния надзор на абата, се разгърна. Излезе, че юношата има жадна за висши наслади душа и наблюдателен ум. Италианският университет, дето науката се влачи скрита в

2. Боже какво божествено нещо!... По дяволите, какво божествено нещо!

3. Рициново масло.

сухи схоластични образи, не задоволяваше новата младеж, която вече бе дочула откъслечно живи загатвания за науката, долетели през Алпите. В Горна Италия все повече се засилваше френското влияние; то идеше тук заедно с модите, винетките, водевилите и напрегнатите произведения на необузданата френска муза, чудовищна, пламенна, но тук-там не без белези на талант. Силното политическо раздвижване на списанията от Юлската революция насам се отрази и тук. Мечтаеха за възвръщането на угасналата италианска слава, гледаха с негодувание омразния бял мундир на австрийския войник. Ала италианската натура, любителка на спокойни наслади, не избухна във въстание, за каквото французинът не би се и замислил, всичко завърши само с непобедимото желание да се отиде в Задалпийската, в същинската Европа. Нейното вечно движение и блясък се мерзелееха, примамливо в далечината. Там беше ново, противоположността на италианската старина, там започваше деветнайсетото столетие, европейският живот. Душата на младия княз, мечтаеща за приключения и за широкия свят, се стремеше силно нататък и всеки път, когато виждаше пълната невъзможност за това, обземаше го тежко чувство на тъга: той знаеше непреклонния деспотизъм на стария княз, към когото нямаше сила да се нагажда – когато неочаквано получи писмо от него, в което му се предписваше да замине за Париж, да завърши учението си в тамошния университет, а в Лука да дочака само пристигането на чичо си, за да тръгне заедно с него. Младият княз подскочи от радост, разцелува всичките си приятели, даде угощение на всички в една остерия извън града и след две седмици беше вече на път със сърце, готово да посрещне с радостен трепет всяко нещо. Когато минаха Симплон, в главата му се мярна приятната мисъл: той е вече отвъд, той е в Европа! Дивата грозота на швейцарските планини, струпани без перспектива, без въздушна далечина, ужасиха донякъде очите му, свикнали с високоспокойната, милваща красота на италианската природа. Но той веднага засия, щом видя европейските градове, великолепните светли хотели, удобствата, предлагани на всеки пътник, който се разполагаше в чужбина както у дома си. Изрядната чистота и блясък – всичко това беше ново за него. В германските градове го учуди донякъде странния строеж в телата на германците, лишени от стройната хармония на красотата, това чувство, което всеки италианец от рождение още носи в гърдите си; също така немският език поразил неприятно неговото музикално ухо. Ала пред него беше вече френската граница и сърцето му потрепера. Пърхашите звуци на модния европейски език погалиха нежно слуха му. Със скрито задоволство той ловеше мекия мълвеж на тия звуци,

който още от Италия му се струваше някак възвишен, очистен от всички спазмични движения, придружаващи силните езици на южните народи, които не умеят да спазват мярката. Още по-силно впечатление му направиха особенният род жени – леки, пърхащи. Порази го това изчезващо като пара същество с едва очертани леки форми, с мъничко краче, с тъничка въздушна снага, с отзивчиво пламъче в погледа и с леки, почти неизговаряни думи. Той с нетърпение очакваше Париж, населяваше го с кули и с дворци, измислил си бе свой образ за него и със сърдечен трепет видя най-сетне близките белези на столицата: разлепени обяви, грамадни букви, зачестилите дилижанси, омнибуси... най-сетне се занизаха къщата на предградията. И ето той е в Париж, откъснат и потънал в неговата чудовищна външност, поразен от движението, от блясъка на улиците, от безредието на покривите, от гъстотата на комините, от отрупаните без всякаква архитектура купища къщи, облепени сякаш с пъстри парцалчета, с магазини, с грозотата на голите странични стени, с безбройното и смесено множество от златни букви, които се катереха по стените, по прозорците, по покривите и дори по комините и със светлата прозрачност на долните етажи, които бяха само от огледални стъкла. Ето го Париж, тоя вечно вълнуващ се кратер, водоскок, който изхвърля искри от новости, от просвета, моди, изискан вкус и незначителни, но силни закони, от които нямат сила да се избавят дори самите техни изобличители, великата изложба на всичко, сътворено от майсторството, от изкуството и от всеки талант, скрит в непознатите ъгли на Европа, трепетът и любимата мечта на двайсетгодишния младеж, мястото за размяна и панаирът на Европа! Безсилен да се съсредоточи, той тръгна като замаян из улиците, изпълнени с всякакви хора, избраздени от следите на движещите се омнибуси, като се изумяваше ту от вида на някое кафене, блеснало с невиждан царски разкош, ту от знаменитите покрити пасажи, дето го оглушаваше глухият шум от няколко хиляди стъпки на гъсто движещата се тълпа, почти цялата от млади хора, дето го ослепяваше трепкащият блясък на магазините, осветени през стъкления таван на галерията, ту се спираше пред обявите, които пъстрееха в милиони екземпляри и се набиваха в очите, като крещяха за 24-те всекидневни представления и за безбройното множество всевъзможни музикални концерти; ту най-сетне съвсем се обърка, когато привечер цялата тая вълшебна купчина пламна при вълшебното газово осветление – всички къщи изведнъж станаха прозрачни, силно осветени отдолу; прозорците и витрините на магазините сякаш изчезнаха, съвсем се загубиха и всичко, което беше вътре в тях, остана просто насред улицата, незапазено, като

блестеше и се отразяваше в дълбочините на огледалата. *Ma ques e una cosa divina*⁴ – повтаряше живият италианец.

И животът му потече живо, както тече животът на мнозина парижани и на многобройните млади чужденци, които пристигат в Париж. В 9 часа сутринта, скачайки от леглото си, той беше вече във великолепното кафене с модни фрески под стъклена рамка, с таван, потънал в сребро, с броеве от дълги списания и вестници, с благородния прислужник, който минаваше край посетителите, като носеше великолепен сребърен съд за кафе. Там със сибаритска наслада той пиеше своето гъсто кафе от грамадна чаша, възлегнат на еластичния диван, като си спомняше за нисичките, тъмни италиански кафенета с нечист прислужник, който носи неизмити стъклени чаши. После почваше да чете грамадните страници на списанията и си спомняше за хилавите списанийца в Италия, за някакъв си *Diario di Roma, Il Pirato*⁵ и други подобни, дето се печатаха невинни политически съобщения и анекдоти, едва ли не за Термопилите и за персийския цар Дарий. Тук, напротив, навсякъде личеше буйно перо. Въпроси след въпроси, възражения след възражения – сякаш всеки се ежеше с все сила: един заплашваше с близка промяна в живота и вещаеше разрушаване на държавата; всяко едва забележимо движение и действие на камари или министерства се разрастваше в движение с огромен размах между враждуващите партии и отекваше в списанията едва ли не като отчаян вик. Когато ги четеше, италианецът усещаше дори страх и мислеше, че още утре ще избухне революция, излизаше зашеметен от читалнята и само Париж със своите улици можеше в миг да разсее от главата му цялото това бреме. Трептящият по всички неща блясък на града и пъстрото движение след това тежко четене приличаха сякаш на леки цветчета, цъфнали по ръба на пропаст. Той мигом се отдаваше цял на улицата и ставаше във всяко отношение като другите зяпловци. Зяпаше пред току-що цъфналите в своята пролет светли, въздушни продавачки, с които бяха изпълнени всички парижки магазини, сякаш строгата външност на мъжете беше неприлична и би била като тъмно петно зад грамадните стъкла. Гледаше как примамливо изискани тънки ръце, измити с всевъзможни сапуни и блестящи, загъваха кесийки с бонбони, като през същото време очите светло и втренчено сезираха в минавачите, как на друго място се очертаваше русокоса главица, живописно наведена, отпуснала дълги ресници над страниците на моден роман, без да

4. Но това е божествено нещо!

5. „Римски всекидневник“, „Пират“.

забелязва, че около нея са се събрали цяла купчина млади хора, които разглеждат въздушната ѝ снежна шийка и всяко косъмче на главата ѝ и гълтат всеки трепет на гърдите ѝ, причинен от четенето. Зяпаше и пред книжарницата, дето върху хартия с цвят на слонова кост тъмнееха като паяци черни винетки, нахвърляни смело, пламенно, тъй че понякога не можеше да се разбере какво е написано там и странните букви приличаха на йероглифи. Зяпаше и пред една машина, която сама заемаше цял магазин и се движеше зад кристалното стъкло, като въртеше огромен валак, който разстиляше шоколад. Зяпаше пред дюкяните, дето по цели часове стояха парижките крокодили, пъхнали ръце в джобовете и разтворили уста, дето се червенееше между зеленина грамаден морски рак или се издигаше напълнена с трюфели пуйка с лаконичния надпис: *300 fr.*, и се мяркаха златистите перки и опашки на жълти и червени риби в стъклени вази. Зяпаше и по широките булеварди, които минаваха царствено през целия тесен Париж, дето сред града се издигаха дървета, високи колкото шестетажни къщи, дето по асфалтовите тротоари се изсипваха чужди тълпи и куп доморасли парижки лъвове и тигри, невинаги вярно описвани в повестите. И като се назяпваше с удоволствие и до насита, отиваше в ресторанта, дето вече отдавна огледалните стени светеха от газа, като отразяваха безброй дами и мъже, които разговаряха шумно около малките масички, пръснати из залата. След вечерята бързаше за театър, като не знаеше само в кой театър да отиде; всеки от тях си имаше своя знаменитост, свой автор, свой актьор. Навсякъде имаше нещо ново. Тук блестеше водевил, жив и лекомислен като самия французин, всеки ден нов, който се създава само за три минути свободно време и който размива от началото до края благодарение на неизчерпаемите прищевки на веселите актьори; там – пламенна драма. И той неволно сравняваше сухата, мършава драматична сцена на Италия, дето повтаряха все същия старик Голдони, когото всички знаеха наизуст, или пък новите комедийки, толкова невинни и наивни, че дори детето би се отегчило от тях; сравняваше тяхната крееща група с това живо, припряно наводнение от драми, дето всичко се ковеше, докато е горещо, дето всеки се страхуваше само да не би неговото ново произведение да е вече изстинало. След като се бе смял, вълнувал и гледал до насита, уморен и смазан от впечатления, той се връщаше вкъщи и се тръшваше на леглото, което, както се знае, е единственото необходимо нещо за французина в неговата стая: за кабинет, обед и вечерно осветление той използва публичните места. Ала князът не бе забравил да съчетае с това разнообразно зяпане умствените занятия, за които душата му жадуваше

нетърпеливо. Той почна да слуша всички знаменити професори. Живата реч, често пъти възторжена, новите гледища и схващания, подчертани от красноречивия професор, бяха неочаквани за младия италианец. Той чувстваше как булото пред очите му почва да пада, как предишните не-съзирани неща сега се възправяха пред него в друг, ярък вид и неговите нищожни, придобити от по-рано знания, които у повечето хора обикновено изчезват без всякакво приложение, се пробуждаха и погледнати с други очи, оставаха завинаги в паметта му. Той не пропусна също така да чуе ни един знаменит проповедник, публицист, оратор, споровете в камарите и всичко, с което гръмливо шуми Париж в Европа. Макар че невинаги имаше достатъчно средства, тъй като старият княз му пращаше пари като на студент, а не като на княз, той все пак успя да бъде навсякъде, да намери достъп до всички знаменитости, за които тръбят европейските вестници, като се повтарят един друг, дори видя лицата на ония модни писатели, от чиито странни произведения беше поразена, заедно с другите, неговата буйна млада душа и в които на всички се струваше, че долавят звуците от още недосегнати струни и неуловими досега прояви на страсти. С една дума животът на италианеца потече нашироко и многостранно се сля с целия грамаден блясък на европейската дейност. Едновременно, в един и същ ден, безгрижно зяпане и тревожно пробуждане, лекомислено занимание на очите и напрегнато – на ума, водевил в театъра, проповедник в черквата, политическа вихрушка на списания и камари, ръкопляскания в аудитории, разтърсващият шум на оркестъра от консерваторията, въздушният блясък на балетната сцена, гръмоленето на уличния шум – какъв исполински живот за двайсетгодишния юноша! Няма по-хубаво място от Париж; за нищо на света той не би сменил тоя живот. Колко весело и приятно е да живееш в сърцето на Европа, дето дори само да вървиш, се издигаш по-нагоре и се чувстваш като член на великото световно общество! Мяркаше му се дори мисълта да се откаже съвсем от Италия и да остане завинаги в Париж. Сега Италия му се струваше някакъв тъмен, плесенясал кът на Европа, дето бе заглъхнал всякакъв живот и всякакво движение.

Тъй пролетяха четири пламенни години от неговия живот – четири години, твърде важни за юношата, и към техния край вече много неща не му се виждаха такива, каквито бяха по-рано. В много неща той се разочарова. Същият Париж, който вечно привличаше чужденците, вечната страст на парижаните му се струваше вече в много отношения съвсем не онова, което беше преди. Той виждаше как цялата тая многостранност и дейност на неговия живот изчезваше без изводи и плодотворни душевни

утайки. Сега в движението на това негово вечно кипене и дейност му се струваше, че има странна недейност. Страшно царство на думите вмес-то на делата. Той виждаше, че всеки французин сякаш работеше само с пламналата си глава, че това четене на грамадните страници на вестниците поглъщаше целия ден и не оставяше нито един час за практическия живот; че всеки французин се възпитаваше с тоя странен вихър на книжната, печатарската движеща се политика и още чужд на съсловието, към което принадлежеше, още преди да узнае на дело своите права и отношения, вече влизаше в една или в друга партия, като приемаше горещо и пламенно до сърцето си всички нейни интереси, изправяше се яростно срещу своите противници, без да знае още нито интересите си, нито противниците си... и думата политика най-сетне силно опротивя на италианеца.

Навсякъде, в движението на търговията, на ума, във всичко той виждаше само напрегнатите усилия и стремеж към нови неща. Един се мъчеше да изпреварва друг на всяка цена, макар и за една минута. Търговецът употребяваше целия си капитал само за наредба на магазина си, само за да може чрез блясъка и великолепието му да привлече към себе си множеството. Литературата прибягваше до картинки и печатарски блясък, за да привлече вниманието, което почваше да изстива. Повестите и романите се мъчеха да завладеят читателя с чудноватостта на невиджани страсти, с уродливостта на изключенията у човешката природа. Всичко сякаш се натрапваше нахално само, без да го викаш, като паднала жена, която гони човека нощем из улиците; всичко, едно през друго, протягаше по-горе ръката си като тълпа от досадни просяци, обиколили човека. В самата наука, в нейните въодушевени лекции, достойнството на които не можеше да отрече, той почна сега да съзира навсякъде желание за показ, за хвалба, за самоизтъкване; навсякъде блестящи епизоди, а няма тържествено, величаво течение на цялото. Навсякъде усилие да се вземат незабелязани досега факти и да им се придаде грамадно значение, понякога във вреда на хармонията на цялото, само за да спечелиш за себе си честта на откритието: най-сетне навсякъде почти дръзка увереност, и никъде смирено съзнаване на собственото си незнание. И той си спомни куплета, с който италианецът Алфиери в люто настроение беше укорил французите:

Tutto fanno, nulla sanno
Tutto sanno, nulla fanno:
Gira volta son Francesi,

Piu gli pesi, men ti danno.⁶

Обзе го мъчително настроение. Напразно се опитваше да се забавлява, да се събере с хора, които уважаваше, италианската природа не можа да се приобщи към френския характер. Приятелството се завързваше бързо, но в един ден французинът вече разкриваше себе си до последната черта: на следния ден нямаше вече какво да се узнае от него, не можеха да се поставят въпроси в душата му по-нататък от известна дълбочина, острието на мисълта не се забиваше по-навътре; а чувствата на италианеца бяха премного силни и не можеха да намерят пълен отзвук в тая лека природа. И той откри някаква странна празнота дори в сърцата на ония, които не можеше да не уважава. И най-сетне видя, че въпреки всичките й блестящи черти, благородни пориви, рицарски прояви цялата нация беше нещо бледо, несъвършено, един лек водевил, роден от самата нея. Тя не бе осенена от величественозначителна идея. Навсякъде – загатване на мисли, а нямаше мисли; навсякъде – полустраст, а нямаше страсти; всичко бе недовършено, всичко бе скицирано, нахвърлено на бърза ръка; цялата нация бе блестяща винетка, а не картина на велик майстор.

Дали връхлетялата го внезапна ипохондрия му даде възможност да види всичко в такъв вид, или вътрешното, вярно и свежо чувство на италианец бе причина за това, тъй или иначе Париж с всичкия му блясък и шум скоро стана за него мъчителна пустиня и той неволно избираше най-затънтените отдалечени негови краища. Ходеше само в италианската опера, само там сякаш душата му отпочиваше и звуците на родния език сега се издигаха пред него в цялата си мощ и пълнота. И забравената от него Италия почна да му се мярка по-често отдалеч в някаква примамлива светлина; всеки ден нейните призови ставаха все по-силни и най-сетне той се реши да пише на баща си да му позволи да се върне в Рим, защото не вижда полза да остава повече в Париж. Два месеца не получи никакъв отговор, нито дори обикновените записи, които отдавна трябваше да е получил. Отначало чакаше търпеливо, като знаеше капризния характер на баща си; най-сетне почна да го обзема безпокойство. По няколко пъти в седмицата се отбиваше при своя banker и винаги получаваше един и същ отговор – че от Рим няма никакви известия. В душата му щеше да пламне отчаяние. Парите за издръжка отдавна вече се

6. Всичко вършат, нищо не знаят, всичко знаят, нищо не вършат; французите са развейпрах, колкото повече им отмерваш, толкова по-малко ти дават срещу това.

бяха свършили, отдавна вече той бе сключил заем от банкера, но и тия пари отдавна бяха свършили, отдавна вече той не обядваше, а само закушваше и живееше криво-ляво на кредит; почваха да го гледат накриво и неприятно – и нямаше никакво известие дори от някой приятел. Сега почувства силно самотността си. В неспокойно очакване скиташе из тоя омръзнал му до смърт град, който през лятото беше още по-непоносим за него; всички чужди тълпи се бяха пръснали по курорти с минерални води, по европейски хотели и пътища. Призракът на пустотата се виждаше навсякъде. Къщите и улиците на Париж бяха непоносими, градините му се измъчваха страшно между къщата, изгаряни от слънцето. Той се спираше като убит над Сена, по тежките тромави мостове, по нейните задушни кейове, като се мъчеше напразно да се разсее с нещо, да се загледа в каквото и да е; безкрайна мъка го гризеше и безименен червей дълбаеше сърцето му. Най-сетне съдбата се смили над него и един ден банкерът му връчи едно писмо. То беше от чичо му, който му съобщаваше, че старият княз вече не е жив, че той може да отиде, за да се разпореде с наследството, което изисква личното му присъствие, защото е много объркано. В писмото имаше една малка банкнота, която едва стигаше за пътя и за плащане на четвъртината от дълговете. Младият княз не искаше да се бави нито минута, склони как да е банкера да отсрочи дълга и си ангажира място в пощенската карета.

Когато Париж се скри от очите му и свежият въздух на полята го лъхна, от душата му падна сякаш страшна тежест. След две денонощия беше вече в Марсилия, не искаше да почива ни един час и същата вечер се качи на кораба. Средиземно море му се стори родно; то миеше бреговете на неговото отечество и той се ободри само като гледаше неговите безкрайни вълни. Мъчно е да се опише чувството, което го обзе, когато видя първия италиански град – това беше великолепната Генуа! Над нея се издигаха в двойна красота пъстрите камбанарии, черквите на ивици от бял и черен мрамор и целият амфитеатър с много кули, който го обгради изведнъж отвсякъде, когато корабът стигна пристанището. Той никога не бе виждал Генуа. Тая ярка пъстрота на къщите, на черквите и дворците върху прозирния небесен въздух, който блестеше с непостижима синева, беше единствена. Когато слезе на брега, веднага се намери в ония тъмни, чудни, теснички, постлани с плочи улици с една тясна ивичка синьо небе отгоре. Смая го тая теснота между високите огромни къщи, липсата на тропот от карети, триъгълните малки площи и между тях, като тесни коридори, извитите линии на улиците, изпълнени с дюкянчетата на генуезките майстори на златни и сребърни накити.

Живописните дантелени шалове на жените, едва-едва раздвижвани от топлия вятър сироко; техният солиден вървеж, звънливият говор из улиците, отворените врати на черквите и мирисът на тамян, който излизаше оттам – всичко това го облягна с нещо далечно, отминало. Той си спомни, че от много години вече не бе ходил на черква, която бе загубила своето чисто и възвишено значение в ония умни земи на Европа, дето бе живял. Влезе тихо и коленичи мълчаливо до великолепните мраморни колони и дълго се моли, без сам да знае за какво – моли се за това, че Италия го бе приела, за това, че го бе осенило желание да се моли, за това, че в душата му беше празнично и тая молитва сигурно беше най-хубавата. С една дума той отнесе със себе си като някаква прекрасна станция Генуа: и в нея получи първата целувка от Италия. Със същото светло чувство видя Ливорно, пустеещата Пиза, Флоренция, която познаваше слабо от по-рано. Тежкият шлифован купол на нейната катедрална черква го погледна величаво, както и тъмните дворци с царствена архитектура и строгото величие на малкия градец. След това се понесе през Апенините, придружаван от все същото светло настроение и когато най-сетне след шестдневно пътуване съзря в ясната далечина върху чистото небе чудесно закръгления купол – о!... колко чувства се струпаха изведнъж в гърдите му! Той не ги разбираше и не можеше да ги предаде: той оглеждаше всяка хълмче и падина. И ето най-сетне *Ponte Molle*, градските порти и ето, прегърна го красавицата на площадите *Piazza del Popolo*, надникна *Monte Pincio* с терасите, стъпалата и хората, които се разхождаха по върховете. Господи! Как затупка сърцето му! Файтонджията го понесе по улица „Корсо“, дето някога крачеше невинен, простодушен с абата, и знаеше само, че латинският език е баща на италианския. Ето пред него изпъкнаха всички сгради, които той знаеше наизуст: *Palazzo Ruspoli* с грамадно кафене, *Piazza Colonna*, *Palazzo Sciarra*, *Palazzo Doria*, най-сетне зави из уличките, толкова ругани от чужденците, тия немногочудни улички, дето се среща само тук-там бръснарско дюкянче с нарисувани над вратата му лилии и дюкянче на шанкар, от вратата на което се показва широкопола кардиналска шапка, или дюкянче за плетене на столове, които се правеха тук, на улицата. Най-сетне каретата спря пред един величав дворец в Брамантовски стил. В голото неприбрано преддверие нямаше никакъв човек. На стълбата го посрещна немощният *maestro di casa*⁷, защото вратарят с неговия жезъл бе отишъл както обикновено в кафенето, дето прекарваше цялото си време.

7. Домоуправител (итал.).

Старецът изтича да разтвори капациите на прозорците и да освети постепенно старинните величествени зали. Тъжно чувство го обзе – чувство, присъщо на всеки, който пристига след неколкогодишно отсъствие въщи, когато всичко, каквото и да е, изглежда още по-старо, още по-празно и когато всеки предмет, познат от детинство, скръбно ти приказва. И колкото по-весели са били свързаните с тоя предмет случаи, толкова по-съкрушителна е скръбта, навявана от него на сърцето. Той мина през дълга редица зали, видя кабинета и спалнята, дето доскоро още старият собственик на двореца заспиваше в креват под балдахин с пискюли и герб и след това отиваше по пантофи и халат в кабинета си, за да изпие чаша магарешко мляко с намерение да напълнее; влезе в тоалетната му стая, дето се бе гиздил с изтънченото усърдие на стара кокотка и оттам тръгваше в каляска с лакеите си, за да се разходи във вила Боргезе, да гледа постоянно с лорнета си някаква англичанка, която също така идваше тук на разходка. По масите и чекмеджетата се виждаха още остатъци от червила, белила и всевъзможни мазилки, с които старецът се бе подмладявал. *Maestro di casa* съобщи, че две седмици преди смъртта си бил твърдо решил да се жени и направил специална консултация с чуждестранни доктори как да поддържа *con onore i doveri di marito*⁸, но че един ден, когато направил две-три посещения на кардинали и на някакъв игумен, се върнал въщи уморен, седнал в креслото и умрял като праведник, макар че неговата смърт би била още по-блажена, ако той, по думите на *maestro di casa*, би се сетил да повика две минути преди това своя духовник *il padre Benvenuto*. Младият княз слушаше всичко това разсеяно, без да заема мисълта си с каквото и да е. Като си почина от пътя и от странните впечатления, той се залови да се занимава със своите работи. Смая го тяхната страшна бъркотия. Всичко, от най-малкото до най-голямото, беше в някакъв безсмислен, объркан вид. Четири безкрайни процеса за разрушени дворци и земи във Ферара и Неапол, съвсем пропилен доход за три години напред, дългове и просешка оскъдица посред великолепие – ето какво видя той. Старият княз беше необяснимо съчетание на скъперничество и разкош. Той държеше грамадна прислуга, която не получаваше никакви заплати, нищо освен ливреи, и се задоволяваше с бакшишите на чужденците, които дохождаха да гледат галерията. Князът имаше наемни ловци, прислуга за трапезарията, лакеи, които язدهа след каляската му, лакеи, които никъде не ходеха и прекарваха по цели дни в близкото кафене или кръчма, като дрънкаха всевъзможни

8. С чест съпружеските задължения.

глупости. Той веднага освободи цялата тая тъпна от негодници, всички ловци и остави само стареца *maestro di casa*; ликвидира почти цялата конюшня, като продаде конете, които никога не се използваша; извика адвокати и даде нареждане по своите процеси, та от четири да останат най-много два, зарязвайки другите като съвсем безполезни; реши да ограничи всичките си разходи и да живее със строга икономия. Това не беше мъчно за него, защото вече бе свикнал да се ограничава. Не му беше мъчно също така да се откаже от всякакво общуване със своето съсловие, което впрочем цялото се състоеше от две-три угасващи фамилии, общество, възпитано донякъде с отраженията на френското образование, както и от богаташа banker, който събираше около себе си чужденци и непристъпните кардинали, хора необщителни, сухи, които прекарваха времето си уединено в игра на карти *tresette*⁹ със своите камердинери или бръснари с една дума, съвсем се уедини, почна да разглежда Рим и в това отношение заприлича на чужденец, който изпърво е поразен от неговата дребна, небляскава външност, от покритите с петна тъмни къщи и който с недоумение пита, когато минава от уличка в уличка: но де е грамадният древен Рим? И едва след това започва да го опознава, когато малко по малко от тесните улички почва да изниква древният Рим, тук с тъмна арка, там с мраморен корниз, вграден в стената, отатък с порфирна потъмняла колона, другаде с фронтон посред миризливия рибен пазар, някъде с цяла портика пред не много стара черква и най-сетне далеч, отвъд, дето свършва живият град и се издига като грамада посред хилядолетни бръшляни, алое и открити равнини необятният Колизей, триумфалните арки, остатъците от неизмеримите цезарски дворци, императорските бани, храмове, гробници, пръснати из полето; и вече чужденецът не вижда сегашните тесни негови улици и улички, потънал цял в древния свят: в паметта му изникват колосалните образи на цезарите; ушите му оглушават от виковете и ръкоплясканията на древната тъпна...

Но не само като чужденец, който вярва единствено на Тит Ливий и на Тацит минава набързо край всичко друго, запътен изключително към древността и който би желал в порив на благороден педантизъм да сриче целия нов град – не, той намираше, че всичко е еднакво прекрасно: древният свят, който потрепва изпод тъмния архитрав, могъщите средни векове, оставили навсякъде следите от художници-исполини и от великолепната щедрост на папите и най-сетне залепените до тях нови векове

9. Нещо като игра на глупак.

със струпаното ново население. Не му се харесваше това тяхно чудно сливане в едно, тия признаци, едновременно на многолюдна столица и на пустиня: дворец, колони, треви, диви храсти, които пълзят по стени-те, раздвиженият пазар между тъмните, мълчаливи, наведени надолу грамади, живият вик на продавача на риба до портиката, лимонададжията с въздушно украсеното си със зеленина дюкянче пред Пантеона. Харесваше му самата неприветливост на тъмните непочистени улици, липсата на жълти и светли бои по къщите, идилията сред града: стадо кози, което си почива на уличния паваж, викове на хлапетии и някакво невидимо присъствие върху всичко на светла и тържествена тишина, която обгръща човека. Харесваша му тия непрекъснати, внезапни и неочаквани неща, които поразяват в Рим. Като ловец, който излиза сутрин на лов, като някогашен рицар, любител на приключения, той тръгваше да търси все по-нови чудеса и се спираше неволно, когато изведнъж сред незначителната уличка пред него се извисяваше дворец, от който лъхаше строго здрачно величие. Неговите тежки, несъкрушими стени бяха от тъмен травертин, върхът се увенчаваше от великолепно изрязан грамаден корниз, голямата стена беше облицована с мраморни късове, а прозорците гледаха величаво, обременени от разкошната архитектурна украса; или когато неочаквано изведнъж заедно с малък площад изникваше живописен фонтан, който опръскваше сам себе си и своите обезобразени от мъх гранитни стъпала; или когато тъмната мръсна улица завършваше неочаквано с игрива архитектурна декорация на Бернини или с летящ нагоре обелиск, или с черква и манастирска стена, които пламваха под слънчевия блясък на тъмнолазурното небе с черни като въглен кипариси. И колкото по-навътре отиваха улиците, толкова по-често изникваха дворците и архитектурните творения на Браманте, на Боромини, на Сангало, на Дела Порта, на Виньоли, на Бонароти – и той най-сетне ясно разбра, че само тук, само в Италия се чувства присъствието на архитектурата и нейното строго величие като изкуство. Неговата духовна наслада беше още по-висша, когато биваше във вътрешността на черквата и дворците, дето арките, плоските стълбове и кръглите колони от всевъзможни видове мрамор, смесени с базалтови, лазурни корнизи, с порфир, със злато и старинни камъни се съчетаваха хармонично, подчинени на предварителния замисъл, и над тях се издигаше безсмъртното творение на живописиста. Те бяха най-прекрасни, тия предварително обмислени накити на залите, изпълнени с царско величие и с архитектурен разкош, който навсякъде умееше да се преклони почтително пред живописиста в тоя плодотворен век, когато художникът е бил едновременно и

архитект, и живописец, и дори скулптор. Могъщите творения на четката, които днес вече не се повтарят, се възвисяваха в дрезгавина пред него по потъмнелите стени, все още непостижими и недостъпни за подражание. Когато навлизаше и потъваше все повече в съзерцание на красотата им, той чувстваше как явно се развива неговият вкус, залог за който носеше вече в душата си. И пред тоя величествен, прекрасен блясък колко дребен му се показва блясъкът на деветнайсетия век, незначителен, нищожен блясък, годен само за украса на магазините, като изтъква на преден план златарите, майсторите на мебели, тапицерите, дърводелците и още цял куп майстори, блясък, който бе лишил света от рафаеловци, от тициановци, от микеланжеловци и бе принизил изкуството до занаят. Колко незначителен му се стори сега тоя блясък, който поразяваше само на пръв поглед, а после се гледаше съвсем равнодушно – пред тая величава мисъл да се украсят стените с вечните произведения на живописца, пред тая прекрасна мисъл на собственика на двореца да си достави постоянен предмет за наслада през часовете за почивка от работата и от шумните делнични дреболии, усамотен там, в ъгъла на старинния диван, далеч от всички, впил безмълвно поглед и заедно с погледа навлизащ по-надълбоко с душата си в тайните на живописца и съзиращ невидимо в тая красота душевните помисли. Защото изкуството възвисява човека, като придава чудно благородство и красота на душевните вълнения. Пред тоя непокатим, плодотворен блясък, който окръжаваше човека с вълнуващи и възпитаващи душата предмети, колко нищожни му се струваха сегашните дребни накити, унищожавани и изхвърляни всяка година от неспокойната мода, тая чудновата, невъобразима рожба на деветнайсетия век, пред която биха се поклонили безмълвно мъдреците, тая разрушителка и унищожителка на всичко, което е колосално, величествено и свято. При подобни разсъждения неволно му хрумваше мисълта: тая равнодушна студенина, която обгръща сегашния век, търговската, низка сметка, ранното притъпяване на неуспелите още да се развият чувства не бяха ли причинени от това. От храма бяха изнесени иконите – и храмът вече не беше храм: прилепи и зли духове живеят в него.

Колкото повече се вглеждаше, толкова повече го поразяваше тая необикновена плодотворност на ония векове. И без да ще, той възкликваше: кога и как са успели да направят това! Тая великолепна страна на Рим сякаш израстваше всекидневно пред него. Галерии и галерии, които нямаха край... И там, и в оная черква още е запазено някакво живописно чудо. И там, върху разрушаващата се стена още те смайва фреска,

която утре ще изчезне. И отгатык, над извисените мрамори и стълбове, взети от дребните езически храмове, таванът блести с неувяхваща живопис. Всичко това приличаше на скрити златни рудници, покрити с обикновена пръст и познати само на рудокопача. С каква препълнена душа се връщаше той всеки път въщи; колко различно беше това чувство, обвояно от неспокойната тържественост на тишината, от ония тревожни впечатления, с които безсмислено се изпълваше душата му в Париж, когато се връщаше въщи уморен, отпаднал и рядко имаше сили да направи равносметката им.

Сега му се струваше, че неугледната, потъмняла, измърсена външност на Рим, която чужденците толкова ругаят, още по-съответства на неговите вътрешни съкровища. След всичко това му бе неприятно да излезе на модна улица с блестящи магазини, с наконтени хора и впрягове – това би било нещо, което разсейва, нещо светотатствено. Повече му харесваше тая скромна тишина на улиците, тоя особен израз на римското население, тоя призрак на осемнайсетия век, който още се мяркаше по улицата ту като черен абат с триъгълна шапка, с черни чорапи и обувки, ту като старинна тъмночервена кардиналска карета с позлатени оси, колела, корнизи и гербове – всичко това някак се съчетаваше със значителността на Рим: тоя жив, небързащ народ, който се разхождаше живописно и спокойно из улиците, метнал късата си пелерина или куртката си на рамо, без измъчения израз по лицата, който толкова го поразяваше у тружениците и у цялото население на Париж. Тук самата нищета се явяваше в някакъв светъл вид, безгрижна, непознаваща терзания и сълзи, и протягаше нехайно и живописно ръка; живописните полкове на монасите, които минаваха по улиците в дълги бели или черни одежди; нечистата червеникава капуцинска наметка, която неочаквано блясваше под слънцето със своя светлокамилски цвят, най-сетне тоя народ от художници, събрани от всички страни на света, които бяха хвърлили тук тесните парцалчета на европейските облекла и бяха сега в свободни, живописни премени; техните величествени и внушителни бради, взети от портретите на Леонардо да Винчи и Тициан, тъй различни от ония безобразни остри брадички, които французинът преправя и подстригва по пет пъти в месеца. Тук художникът бе почувствал красотата на дългите развени коси и бе им позволил да падат на къдрици. Тук и немецът със своите криви нозе и тромавост на снагата имаше по-значителен израз, с пуснати върху раменете златисти къдрици, драпирани с леките гънки на гръцка блуза или с кадифената премяна, позната под името *cinquecento*¹⁰, която бяха присвоили само художниците в Рим. По

лицата им се отразяваха следи на строго спокойствие и на тих труд. И разговорите и мненията, които се чуваха по улиците, из кафенетата, в кръчмите бяха съвсем противоположни или никак не приличаха на ония, които той бе слушал в градовете на Европа. Тук не се приказваше за спадането на ценните книжа, за разискванията в камарите, за испанските работи: тук се чуваха разговори за откритата наскоро древна статуя, за качеството на живописиста на великите майстори, възникваха спорове и разногласия за изложените произведения на някой нов художник, разсъждения за народните празници и най-сетне частни разговори, в които се разкриваше човекът, разговори, които в Европа се изместваха от досадните обществени разсъждения и политически мнения, отнемачи на човешките лица техния сърдечен израз.

Често той напускаше града, за да разгледа неговите околности, и тогава го поразяваха други чудеса. Прекрасни бяха мълчаливите пустинни римски поля, осяяни с остатъци от древни храмове, поля, които се разстилаха с неизразимо спокойствие наоколо, тук-там пламнали като гъсто злато от слетите жълти цветя, другаде – блеснали като жарава от нажежени вгълени от алените листа на дивия мак. На четирите страни те откриваха четири чудесни гледки: на едната страна се съединяваха направо с кръгозора с рязка равна черта, арките на водопроводите изглеждаха увиснали във въздуха и бяха сякаш залепени на блестящото сребърно небе. От другата страна над полята светеха планини, които не се устремяваха поривисто и грозно както в Тирол или в Швейцария, но съчетани с плаващите линии, се огъваха и понавеждаха, озарени от чудната светлина на въздуха, готови да хвъркнат в небето; в подножието им се точеше дългата аркада на водопроводите, прилична на дълга основа, и върховете на планините изглеждаха като въздушно продължение на някакво чудно здание, а небето над тях беше вече не сребърно, но с неизразимия цвят на пролетен люляк. От третата страна – тия поля се увенчаваха също с планини, които се възвисяваха вече по-близо и повисоко, като изпъкваха по-силно със своите предни редове и с леки издатини постепенно изчезваха в далечината. Тънкият син въздух ги обвиняваше с чудно преливане на най-различни цветове; и през това въздушно-синкаво покривало блестяха едва забележимите къщи и вили на Фраскати, някъде и леко засегнати от слънцето, другаде чезнещи в светла мъгла на едва мяркащите се като прах далечни храсталаци. Когато пък неочаквано се обръщаше назад, той виждаше четвъртата страна: полята

свършваха със самия Рим. Ясно и рязко блестяха ъглите и линиите на къщата, закръглеността на кубетата, статуите на Йоан Латрански и величественият купол на „Свети Петър“, който, колкото човек се отдалечава от него, толкова повече се възвисява и най-сетне остава да господства сам върху целия полукръгозор, когато градът вече не се вижда. Още повече обичаше той да гледа тия поля от терасата на някоя вила във Фраскати или Албано в часа на залеза. Тогава те приличаха на безкрайно море, сияещо и издигнато над тъмните перила на терасата; падините и линиите изчезваха в светлината, която ги обгръщаше. Изпърво те изглеждаха още зеленикави и тук-там сред тях се виждаха пръснати гробници и арки, после в многоцветните отсенки на светлината изпъкнаха вече със светъл жълтеникав цвят и почти покриваха древните останки и най-сетне ставаха все по-пурпурни, като поглъщаха дори неизмеримия купол и се сливаха в гъст малинов цвят и само блестящата в далечината златна ивица на морето ги отделяше от пурпурния като тях кръгозор. Никъде и никога не му се бе случвало да види как полето също като небе се превръща в пламък. Изпълнен с неизразимо възхищение, той стоеше дълго пред тая гледка, а после вече стоеше просто без да се възхищава, забравил всичко, когато дори слънцето се скриваше, когато кръгозорът угасваше бързо и още по-бързо угасваха потъмнелите мигом поля, когато вечерта разстилаше навсякъде своя тъмен образ, а над развалините се издигаха като искрящи фонтани светулки и тромавото крилато насекомо, което хвърчеше изправено като човек, познато под името дявол, се удряше глупаво в очите му. Едва тогава той чувстваше, че настъпила тая хладина на южната нощ го пронизва цял и бързаше към градските улици, за да не заболее от южна треска.

Тъй минаваше животът му в съзерцание на природата, на изкуствата и на старините. Сред тоя живот повече от всякога той почувства желание да проникне по-надълбоко в историята на Италия, която познаваше досега само по откъси и епизоди, настоящето му се струваше непълно без нея и той почна жадно да преглежда архивите, летописите и бележките. Сега той можеше да ги чете не така, както италианецът, който не излиза от къщи и потъва цял телом и духом в прочетените събития, без да вижда зад окръжаващите го лица и произшествия масата на цялото – сега той можеше да оглежда всичко спокойно, като през ватикански прозорец. Пребиваването му извън Италия с шума и движението на действащите народи и държави беше за него строга проверка на всички изводи, придаваше многостранност и способност на погледа му да обхващане всичко. Сега, като четеше, той все повече и едновременно с това

все по-безпристрастно се поразяваше от величието и блясъка на отминалата епоха на Италия. Смайваше го такова бързо и разнообразно развитие на човека в такъв тесен ъгъл на земята, такова мощно движение на всичките сили. Той виждаше как тук всеки човек кипи, как всеки град приказва със своя реч, как всеки град има цели томове история; как тук бяха възникнали всички образи и видове на гражданство и на управление; размирните републики на силните, непокорни характери и пълновластните деспоти сред тях; цял град на царствени търговци, оплетен с тайните правителствени нишки, под сянката на единната власт на дожа; повиканите чуждестранци между туземците жители; силния натиск и отпор в недрата на незначително градче; почти приказния блясък на херцози и монарси на мънички земи; меценати, покровители и гонители; цяла редица велики хора, които се бяха сблъскали в едно и също време; лира, пергел, меч и палитра; храмове, които се издигаха посред битки и вълнения; вражда, кървава мъст, великодушни черти и безброй романтични произшествия в частния живот сред политическия обществен вихър и изумителната връзка между тях: такова смайващо разкриване на всички страни от политическия и частен живот, такова пробуждане на всички елементи на човека в толкова тесен обем, което другаде ставаше само частично и върху големи пространства! И всичко това бе изчезнало и отминало наведнъж. Замряло като угаснала лава и изхвърлено дори от паметта на Европа като непотребна вехтория. Никъде, дори в списанията клетата Италия не показва своето развенчано чело, лишена от политическо значение, а ведно с това и от влияние върху света.

„И нима – мислеше той – славата ѝ никога не ще възкръсне? Нима няма начини да се възвърне нейният предишен блясък?“¹¹ И си спомни онова време, когато в университета в Лука бълнуваше за възстановяване на нейната предишна слава, как това беше любимата мисъл на младежта, как когато се черпеха, те добродушно и простосърдечно мечтаеха за това. И сега той видя колко късогледа беше младежта и колко късогледни биват политиците, които укоряват народа, че е безгрижен и ленив. Сега той усети със смущение великия пръст, който чертаеше отгоре световните събития. Той бе призовал от същата среда преследвания от нея гражданин, бедния генуезец¹¹, който сам уби своето отечество, като посочи на света една непозната земя и други широки пътища. Разтвори се световният кръгозор, движенията в Европа закипяха с огромен размах, тръгнаха около света кораби, като размърдаха могъщите северни сили.

11. Христофор Колумб.

Празно остана Средиземно море, пренебрегнатата Италия се видя на път, като изсъхнало речно корито. Възправа се Венеция, отразила в адриатическите вълни своите угаснали дворци, и сърцето на чужденеца се разкъсва от скръб, когато клюмналият гондолиер го влачи под пустинните стени и разрушените перила на занемелите мраморни балкони. Онемяла е Ферара и плаши човека с дивата мрачност на своя херцогски дворец. По цялата шир на Италия гледат като в пустиня нейните наведени кули и архитектурни чудеса, озовали се сред равнодушни към тях поколения. В шумящите някога улици се разнася звънливо ехо и бедният италиански файтон спира до мръсната остерия, настанена във великолепен дворец. Италия се озовава в просешко вретиче и парчетата потъмняла царствена премяна висят по нея като прашни дрипи.

В порив на душевна скръб той беше готов дори да пролива сълзи. Но една утешителна, величава мисъл нахлуваше сама в душата му и с някакво друго висше чувство той усещаше, че Италия не е умряла, че нейното неотразимо вечно господство се чувства над целия свят, че над нея вечно лъха великият ѝ гений, който още в самото начало бе поставил в гърдите ѝ свързана с нея съдбата на Европа, бе внесъл кръста в тъмните европейски гори, беше заловил с куката на гражданина в далечните краища на тия гори техния див човек, гения, който за пръв път тук пламна в световната търговия, в хитрата политика и в сложността на гражданските пружини и се издигна след това с целия блясък на своя ум, увенча челото си със светия венец на поезията и когато политическото влияние на Италия почна вече да изчезва, той се разгърна на света със своите тържествени чудеса – изкуствата, които подариха на човека непознати наслади и божествени чувства, каквито дотогава не бяха се издигнали от дълбините на душата му. А когато и векът на изкуството изчезна и потъналите в сметки хора охладняхъ към него, той лъха и се носи над света с извиващите ридания на музиката и по бреговете на Сена, на Нева, на Темза, на Москва, на Средиземно и Черно море, по стените на Алжир и в далечните, доскоро още диви острови, се чуват възторжените ръкопляскания на звънкогласните певци. Най-сетне той и днес господства страшно в света дори със своята старост и разрушение: тия величави архитектурни чудеса останаха само призраци, за да укоряват Европа за нейния китайски дребнав разкош и за това извършено като че в игра накъсване на мисълта. И самото това чудно струпване на отминали светове, и прелестта на тяхното съчетаване с вечно цъфтящата природа – всичко съществува, за да събужда света, та северният жител да може понякога да вижда като насън тоя Юг, мечтата за него да го

откъсва от средата на студения живот, изпълнен със занятия и пресушаващ душата, да го откъсва оттам, като блесне неочаквано пред него с отнасяща го в далечината перспектива, с колизейската лунна нощ, с прекрасно умиращата Венеция, с невидимия небесен блясък и с топлите целувки на чудесния въздух, за да може той поне веднъж в живота си да бъде прекрасен човек...

В такава тържествена минута той се примиряваше с разрушението на своето отечество и тогава виждаше във всичко зародишите на вечния живот, на винаги по-доброто бъдеще, което вечният творец непрекъснато приготвя за света. В такива минути дори много често се замисляше за днешното значение на римския народ. Той виждаше в него още неначен материал. Досега тоя народ нито веднъж не бе играл роля в блестящата епоха на Италия. Папите и аристократичните домове бяха отбелязали имената си по страниците на историята, но народът оставаше незабелязан. Ходът на раздвижените вътре и извън него интереси не го бе увеличал. Образованието не бе го засегнало и не бе предизвикало да избухнат като вихър скритите в него сили. В неговата природа имаше нещо детски благородно. Това беше гордостта, че носиш римско име, поради която гордост жителите на една част от града, смятайки се за наследници на древните квирити, никога не встъпваха в брачен съюз с другите. Това бяха чертите на характера му, смес от добродушие и страсти, които показваха неговата светла същина: римлянинът никога не забравяше нито злото, нито доброто, той е или добър, или зъл, или разточителен, или скъперник, у него добродетелите и пороците са в своите самородни видове и не са смесени в някакви неопределени образи, както у образования човек, у когото всички малки страсти са донякъде под върховното господство на егоизма. Тая невъздържаност и устремът му да се разгърне и да пропилее всичко, каквото има – проява на силните народи, – всичко това имаше значение за него. Тая светла непресторена веселост, която другите народи нямат вече: навсякъде, дето бе живял, му се струваше, че искаха да забавляват народите; тук, напротив, народът сам се забавлява. Той сам иска да участва, него насила трябва да го съдържаш през карнавала; всичко, което е посъбрал през годината, е готов да пратоса през тая седмица и половина, ще даде всичко, за да се премени: ще се облече като клоун, като жена, като поет, като доктор, като граф, дрънка глупости и чете лекции на оня, който слуша, и на другия, който не слуша, и тая веселост върти като вихрушка всички, от четирийсетгодишния до хлапето; и последният самотен бедняк, който няма какво да облече, обръща дрехата си наопаки, нацапва лицето си с въглен и тича

нататък в пъстрата тълпа. И неговата веселост е от характера му; това не е пиянска веселост, същият тоя народ ще освирка, ако срещне на улица-та някой пиян. После, чертите на вродения художествен инстинкт и чувство: той бе видял как една проста жена посочваше на художника грешка в неговата картина, виждаше как се проявяваше неволно това чувство в живописните дрехи, в черковните украшения, как в Дженсано хората постилаха улиците с килими от цветя, как пъстрите листца на цветята се превръщаха в багри и сенки, как върху каменната настилка се изписваха рисунки, кардиналски гербове, портретът на папата, вензели, птици, зверове и арабески. Как срещу Великден продавачите на хранителни продукти, пицикаролите, нареждаха своите дюкянчета: свинските бутове, саламите, белите стъкла, лимоните и листата се превръщаха в мозайка и ставаха като таван; питите пармезан и други сирена, наредени една върху друга, образуваха колони, лоените свещи ставаха ресни на мозаичната завеса, която драпираше вътрешните стени; от бялата като сняг мас се отливаха цели статуи, исторически групи с християнско и библейско съдържание, които смаяният зрител смяташе за алабастрови – цялото дюкянче се превръщаше в светъл храм, блеснало от позлатени звезди, осветено изкусно от провесени кандилца и отразяващо в огледалата безкрайни купчини яйца. За всичко това беше потребно да имаш вкус и *пицикароло* правеше туй не от съображения за печалба, а за да се порадват другите и самият той. Най-сетне това беше народ, в който живее чувството на собствено достойнство: тук той е *il popolo*¹², а не сган, и крие в своята същина основните начала от времето на първите квирити; не можеха да го прелъстят дори тълпите от пристигащи чужденци, развратители на недейните нации, създаващи по кръчмите и пътищата най-презряната класа хора, от които пътникът често прави преценката си за целия народ. Дори безсмислицата на правителствените постановления, тоя несвързан куп от всевъзможна закони, създадени през всички времена и отношения и неунищожени досега, между които има едикти от времето на старата римска република – всичко това не е изкоренило в народа високото му чувство за справедливост. Той порицава оня, който иска несправедливо да получи облаги, освирква ковчега на покойника, но се впряга великодушно в колесницата, която вози тялото на обичан от рода човек. Самите постъпки на духовенството, често пъти съблазнителни, които другаде биха причинили разврат, на него почти не действат: той съумява да отдели религията от лицемерните ѝ служители и не се е заразил

12. Народ.

от студената мисъл на безверието. Най-сетне, дори нуждата и бедността, неизбежен дял на застояла държава, не го насочват към мрачни злодейства; той е весел и понася всичко и само в романите и повестите коли по улиците. Всичко това му показваше стихията за тоя силен, непокътнат народ, за който сякаш се готвеше някакво бъдещо поприще. Европейската просвета като че умишлено не бе го досегнала и не бе забила в гърдите му своето студено усъвършенстване. И неговото духовно правителство, тоя странен оцелял призрак от миналите времена, бе останал сякаш за да запази народа от чуждо влияние, за да не може никой от честолюбивите му съседи да посегне на неговата личност, за да може още неговото гордо народностно чувство, да се таи в тишината. Освен това тук в Рим не се усещаше нещо, което е умряло; в самите развалини и във великолепната бедност на Рим нямаше онова мъчително пронизващо чувство, което неволно обзема човека, съзерцаващ паметниците на умираща нация. Тук имаше противоположно чувство: светло, тържествено спокойствие. И всеки път, когато премисляше всичко това, князът, без да ще, се отдаваше на размисли и почваше да подозира някакво тайнствено значение в думите „вечният Рим“.

Като последица от всичко това той се мъчеше да опознае все повече своя народ. Той го следеше по улиците, в кафенетата, всяко от които имаше свои посетители: в едно – антиквари, в друго – стрелци и ловци, в трето – кардиналски слуги, в четвърто – художници, в пето цялата римска младеж и римските франтове; следеше го в остериите, в чисто римските кръчми, дето не отиват чужденци, дето римският *nobile*¹³ сяда понякога с миненте и компания, сваля горните си дрехи и вратовръзките през горещите дни; наблюдаваше го в извънградските живописни неугледни ханчета с празни прозорци без стъкла, дето римляните отиваха по цели фамилии и компании да обядват или според техните думи, *far allegria*¹⁴. Той сядаше и обядваше заедно с тях, на драго сърце се намесваше в разговора, като много често се учудваше на простия здрав смисъл и на живата оригиналност в разказите на обикновените неграмотни граждани. Но повече от всякъде другаде можеше да опознава народа по време на церемониите и празненствата, когато из цялото население на Рим излиза на повърхността и изведнъж се показват безброй неподозирани дотогава красавици – красавици, чиито образи се мяркат само по барелефите и в древните антологични стихотворения. Тия открити

13. Знатен човек, дворянин.

14. Да се веселят.

погледи, алабастрови рамене, смолисти коси, вдигнати по хиляди различни начини на главата или отметнати назад, живописно пронизани целите със златна стрела, ръцете, гордият вървеж – навред черти и напомнания за сериозна класическа красота, а не за леката прелест на грациозни жени. Тук жените изглеждаха като зданията в Италия: или дворци, или колибки, или красавици, или грозотии; нямаше среда, между тях нямаше хубавички. Той им се радваше, както се радваше в някоя прекрасна поема на стиховете, които изпъкваха сред другите и предизвикваха в душата му освежителен трепет.

Но скоро към тия наслади се прибави и едно чувство, което обяви силна борба на всички останали – чувство, издигнало от дъното на душата му силни човешки страсти, които избухнаха в демократичен бунт срещу висшето самовластие на душата: той видя Анунциата. И ето, по тоя начин стигнахме най-сетне до светлия образ, който озари началото на нашата повест.

Беше през времето на карнавала.

– Днес няма да ида на Корсо – каза господарят на своя *maestro di casa*, като излизаше от къщи. – Карнавалът ме отегчава, повече ми харесват летните празници и шествия...

– Та мигар това е карнавал? – рече старецът. – Това е карнавал на децата. Аз помня карнавала, когато по цялото Корсо нямаше ни една карета и из улиците цяла нощ бумтеше музика, когато живописци, архитекти и скулптори измисляха цели групи, цели истории, когато народът – князът разбира, нали: целият народ, всички, всички: златарите, рамкаджиите, майсторите на мозайка, прекрасните жени, всички госпожи, всички *nobili*, всички, всички, всички... о, *quanta allegria*¹⁵. Ако е за карнавал, тогава беше карнавал, а що за карнавал е сега? Хе! – каза старецът и сви рамене, после пак каза – Хе! – и пак сви рамене и сетне рече: – *E una porcheria*¹⁶

След това *maestro di casa* направи в душевен порив един необикновено силен жест с ръка, но се усмири, като видя, че князът отдавна го нямаше. Той беше вече на улицата. Не искаше да участва в карнавала, затова не бе взел със себе си нито маска, нито желязна мрежица за лицето и като метна плаща си, искаше само да се промъкне през Корсо към другата половина на града. Ала народната тълпа беше много гъста. Едва се промъкна между двама души, когато отгоре го угостиха с брашно;

15. О, какво веселие.

16. Само свинщина.

един пъстър арлекин, пробягвайки край него със своята коломбина, го удари по рамото с кречеталка; конфети и китки цветя засипваха очите му, почнаха да дрънкат на ушите му от две страни; от едната страна някакъв граф, а от другата – медик, който му четеше дълга лекция за това, какво има в неговото стомашно черво. Той нямаше сили да се промъкне между тях, защото народната тълпа се бе увеличила; редицата екипажи, която не можеше вече да се движи, спря. Вниманието на тълпата бе привлечено от един смелчак, който крачеше на кокили наравно с къщата, като всяка минута рискуваше да се събори и да намери смъртта си върху каменната настилка. Но той сякаш не се безпокоеше за това. Той мъкнеше на раменете си едно чучело на великан, като го придържаше с едната си ръка, а в другата държеше написан на хартия сонет, с придана към него хартиена опашка, каквито са опашките на хвърчилата, и викаше с все сила: *Ecco il gran poeta morto! Ecco il suo sonetto colla coda* (Ето един велик умрял поет! Ето неговия сонет с опашка.)¹⁷ Тоя смелчак беше тъй сгъстил тълпата около себе си, че князът едва можеше да си поеме дъх. Най-сетне цялата тълпа тръгна напред след мъртвия поет; редицата екипажи се раздвижи, от което той много се зарадва, макар че народното движение бе свалило шапката му, която сега той се втурна да вдигне. Като взе шапката си, той едновременно вдигна очите си и се вкамени: пред него стоеше невиждана красавица. Беше в бляскава премяна от Албано редом с други две също прекрасни жени, но които в сравнение с нея бяха като нощта пред деня. Това беше някакво необикновено чудо. Всичко трябваше да угасне пред тоя блясък. Когато човек я погледнеше, ставаше ясно защо италианските поети сравняват красавиците със слънцето. Това беше именно слънце, пълна красота. Всичко, което беше пръснато и блестеше поотделно във всички красавици по света, всичко бе събрано тук заедно. Когато човек погледнеше нейните гърди и бюст, ставаше очевидно какво липсва в гърдите и бюстовете на другите красавици. Пред нейните гъсти, блестящи коси всички други коси биха изглеждали редки и безцветни. Нейните ръце бяха създадени, за да превърнат човека в художник – като художник той би ги гледал вечно, без да посмее да поеме дъх. Пред нейните нозе нозете на англичанките, германките, францужойките и жените от всички други нации биха били като трески; единствени само древните ваятели биха запазили в своите статуи високата идея на тяхната красота. Това беше пълна

17. В италианската поезия има един род стихотворения, познати под името сонет с опашка (son la coda), когато мисълта не е могла да се вмести и води след себе си прибавка често по-дълга от самия сонет.

красота, създадена за да ослепи всички еднакво! Тук не бе потребно да имаш някакъв особен вкус; тук трябваше да се съчетаят всички вкусове, всички трябваше да паднат ничком; и вярващият, и невярващият биха се склонили пред нея като пред внезапна поява на божество. Той видя, че всички, колкото хора бяха там, се загледаха, че по лицата на жените се изписа неволно смайване смесено с наслада, и те повтаряха *O, bella*¹⁸. Всичко, което беше тук, сякаш се бе превърнало в художник и гледаше втренчено само нея. Но по лицето на красавицата бе изписано само внимание към карнавала; тя гледаше единствено множеството и маските, без да забелязва обърнатите към нея очи, и едва слушаше изправените зад нея мъже в кадифени куртки, навярно роднини. Князът почна да разпитва хората наоколо коя и отде е тая чудна красавица. Но отвсякъде вместо отговор свиваха рамене, като придружаваха това с жест и с думите: „Не зная, навярно е чужденка.“¹⁹ Неподвижен, със затаен дъх той я изпиваше с очи. Най-сетне красавицата изви към него своите открити очи, но веднага се смути и отвърна поглед. Сепна го някакъв вик: грамадна талига бе спряла пред него. Групата маски и розови блузи, натоварени в нея, го повикаха по име, почнаха да го обсипват с брашно, като придружаваха това с дълго възклицание: „Ууу...“ И в един миг той бе обсипан от глава до пети с бял прах под гръмливия смях на всички наобиколили го съседи. Цял побелял като сняг, дори с бели ресници, князът хукна към къщи, за да се преоблече.

Докато изтича до къщи, докато успее да се преоблече, остана само час и половина до *Ave Maria*²⁰. От Корсо се връщаха празни карети: ония, които бяха по-рано в тях, сега се бяха преместили на балконите, за да гледат оттам тълпата, която не преставаше да се движи в очакване на конното надбягване. На завоя към Корсо той срещна една талига, пълна с мъже в куртки и със сияещи жени с цветни венци по главите, с дайрета и тимпани в ръце. Изглеждаше, че талигата се връща весело къщи, страните ѝ бяха накичени с гирлянди, сплиците и наплатите на колелата – обвити със зелени вейки. Сърцето му замръзна, когато видя, че сред жените в колата седеше поразилата го красавица. Лицето ѝ блестеше озарено от смях. Талигата отлетя бързо с викове и песни. Първият му порив бе да хукне подире ѝ, но един огромен керван от музиканти му прегради пътя: возеха на шест колела една цигулка със страхотна

18. Каква красавица.

19. Римляните наричат всички, които не живеят в Рим, чужденци (*forestieri*), макар да живеят само на десет мили от града.

20. Католическа молитва, което тук значи вечерна камбана.

големина. Един човек беше възседнал грифа, друг, който вървеше отстрана, стържеше с грамаден лък четирите въжета, обтегнати по нея като струни. Навярно цигулката струваше много труд, пари и време. Пред нея вървеше грамаден барабан. Тълпа от народ и хлапета се натискаше след музикалния керван и шествието завършваше с познатия в Рим по своята дебелина пицикароло, който носеше една тръбичка за клизма, висока колкото камбанария. Когато улицата се очисти от кервана, князът видя, че беше глупаво и късно да тича след талигата, а освен това бе неизвестно по кой път беше тръгнала тя. Но не можеше да се откаже от мисълта да я търси. Във въображението му пърхаше тоя сияещ смях и отворената уста с чудесните редици зъби. „Това е блясък на мълния, а не жена – повтаряше си той и в същото време добавяше с гордост: Тя е римлянка. Такава жена може да се роди само в Рим. Аз непременно трябва да я видя. Искам да я видя не за да я любя, не, бих искал само да я гледам, да я гледам цялата, да гледам очите ѝ, да гледам ръцете ѝ, пръстите ѝ, разкошните коси. Не да я целувам, бих искал само да я гледам. Защо не? Тъй би трябвало да бъде, това е законът на природата, тя няма право да скрие и да отнесе своята красота. Пълната красота е дадена на света, за да може всеки да я вижда и да запази навеки в сърцето си мисълта за нея. Ако тя беше само просто прекрасна, а не такава върховно съвършенство, би имала право да принадлежи само на едно, той би могъл да я отнесе в пустинята, да я скрие от света. Но пълната красота трябва да бъде видима за всички. Нима архитектът строи великолепен храм в тясна уличка? Не, той го поставя на открит площад, за да може човек да го огледа от всички страни и да му се учудва. Мигар затова е запален светилникът, каза божественият учител, за да бъде скрит и поставен под масата? Не, светилникът е запален, за да стои на масата, за да го виждат всички, за да се движат всички в неговата светлина. Не, аз непременно трябва да я видя.“ Тъй разсъждаваше князът и след това дълго премисляше и избираше всички начини, за да може да постигне това – и най-сетне, изглежда, се спря на един начин и без да се бави, веднага тръгна към една от ония далечни улици, каквито има много в Рим, дето няма дори кардиналски дворец с поставени украсени гербове върху дървени овални щитове, дето се вижда номер над всеки прозорец и врата на тясната къщица, дето каменната настилка се изгърбва, дето от чужденците ще надникне само някой хаймана немски художник със сгъваемо столче и с бои, а така също и някой козел, изостанал от минаващото стадо и спрял се да погледне с учудване каква е тая улица, която никога не е виждал. Тук звънливо ехти глъчката на римлянките:

отвсякъде, от всички прозорци се разнасят гласове и разговори. Тук всичко е откровено и минувачът може да узнае напълно всички домашни тайни; дори майката и дъщерята не разговарят иначе помежду си, а само като надвесят главите си над улицата; тук не се виждат никакви мъже. Щом се съмне, вече се отваря един прозорец и през него се надвесва съора Сусана, сетне от друг прозорец се показва съора Грация, като надява фустата си. После отваря прозореца съора Нана. След това излиза съора Лучия, която реши с гребен косите си. Най-сетне съора Чечилия подава ръка през прозореца, за да вземе простряното на въженцето бельо, което веднага бива наказано, защото дълго не е позволило да го вземат, наказва го със омачкване, хвърляне на пода и с думите: *che bestia*²¹. Тук всичко е живо, всичко кипи: от прозореца хвърчи обувка, събута от крака, към немирникасин или към козела, който се е приближил до кошничката, дето лежи дете на една годинка, почва да го души и навел глава, се кани да му обясни какво значат рогата. Тук няма нищо неизвестно, всичко е известно. Синьорите знаят всякакви неща: каква забрадка си е купила съора Джудита, кой ще има за обед риба, кой е любовникът на Барбаруча, кой капуцин най-добре изповядва. Само от време на време се обажда мъжът, който обикновено стои на улицата, облакът на стената с къса луличка между зъбите и който смята за необходимо, щом чуе за капуцин, да прибави късата фразичка: „Всички са мошеници“, след което продължава пак да пуска дим през носа си. Тук не минава никаква карета освен друсашата двуколка, запрегната с муле, донесла брашно на хлебаря, и сънливото магаре, едва домъкнало коша с броколи въпреки всички подканвания на хлапетата, които задяваха с камъни неговите нечувствителни хълбоци. Тук нямаше никакви магазини освен дюкянчето, дето се продава хляб, въжета и стъклени бутилки и тъмното тесничко кафене на самия ъгъл на улицата, известно под името „Аврора“ отдето се виждаше непрекъснато излизаният прислужник, който разнасяше на синьорите в малки железни кафеничета кафе или шоколад с козе мляко. Тук къщата принадлежаша на двама-трима, а понякога и на четирима собственици, от които само единият имаше пожизнено право, друг владееше един етаж и имаше право да получава от него доходи само две години, след което според завещанието тоя етаж трябва да мине от него на *padre Vincenzo* за десет години, от когото обаче искаше да го отърве някакъв роднина на предишната фамилия, който живееше във Фраскати и вече своевременно бе завел процес. Имаше и

21. Какво животно.

такива собственици, които владееха един прозорец в една къща и други два в друга и получаваха заедно с брата си по половината доход от прозорец, за който впрочем неизправният квартирант не плащаше нищо – с една дума предмети за неизчерпаеми процеси и доходи на адвокатите и куриалите, с които е пълен Рим. В по-голямата си част дамите, за които току-що споменахме – всички, както първокласните, удостоени с пълните си имена, така и всичките Тети, Тути, Нани, не се занимаваха с нищо; те бяха съпруги: на адвокат, на куриал, на дребен търговец, на носач, на хамалин, а най-често на гражданин без всякаква работа, който знаеше само красиво да се драпира с не много здрав плащ.

Много от синьорите бяха модели на живописци. Тук имаше всички видове модели. Когато имаха пари, те прекарваха времето си весело в остериите заедно със съпрузите си и с цели компании, ако нямаша пари – не се отегчаваха и гледаха през прозореца. Сега улицата беше по-тиха от друг път, защото някои бяха отишли сред множеството на Корсо. Князът се приближи до старата врата на една къщурка, която цяла беше надупчена, тъй че самият господар дълго пъхаше ключа в дупките, докато попаднеше в истинската. Той вече щеше да хване халката на вратата, когато неочаквано чу:

– Съор принчипе иска да види Пепе?

Той вдигна глава: от третия етаж надничаше съора Тута.

– Каква крясла! – каза от насрещния прозорец съора Сусана. – Принчипе може би съвсем не е дошъл да види Пепе.

– Разбира се, за да види Пепе, не е ли тъй, княже? За да види Пепе, нали, княже? За да види Пепе?

– Какъв ти Пепе, какъв ти Пепе! – продължаваше съора Сусана, като размахваше двете си ръце – Князът ще седне сега да ти мисли за Пепе! Сега е време за карнавала. Князът ще тръгне с каляска заедно със своята братовчедка, маркиза Монтели, заедно с приятели, за да хвърлят цветя, ще излязат вън от града *far allegria*. Какъв ти Пепе! Какъв ти Пепе!

Князът се смая от тия подробности за прекарване на времето си; но нямаше защо да се смайва, тъй като съора Сусана знаеше всичко.

– Не, любезни мои синьори – рече князът, – аз наистина искам да видя Пепе.

На това отговори синьора Грация, която отдавна се бе навела от прозорчето на втория етаж и слушаше. Тя отговори, като цъкна леко с език и завъртя пръст – обикновения отрицателен знак на римлянките – и след това добави:

– Не е вкъщи.

– Но може би вие знаете де е отишъл?

– Ех! Де е отишъл! – повтори съора Грация, като приведе глава към рамото си. – Може да е в остерията, на площада при фонтана, сигурно някой го е повикал, отишъл е някъде, *chi lo sa* (кой го знае)!

– Ако принципе иска да му каже нещо – поде от насрещния прозорец Барбаруча, като закопчаваше в същото време обичата на ухото си – нека каже на мен, аз ще му го предам.

„Е, не“ – помисли си князът и благодари за тая готовност. В това време от пресечната уличка се показва грамаден измърсен нос, увиснал като секира над устните, които също се показваха заедно с цялото лице. Беше самият Пепе.

– Ето го Пепе! – извика съора Сусана.

– Ето, Пепе иде, *sior principe* – извика живо от прозореца синьора Грация.

– Иде, иде Пепе! – прозвъня чак от ъгъла на улицата синьора Чечилия.

– Принципе, принципе! Ето го Пепе, ето го Пепе (*ecco Peppe, ecco Peppe*)! – викаха на улицата хлапетата.

– Виждам, виждам – рече князът, оглушен от тоя силен вик.

– Ето ме, *eccellenza*²². Ето! – каза Пепе, като сне шапка.

Както личеше, той вече бе успял да опита карнавала. Някъде отстрана здравата го бяха посипали с брашно. Цялата му страна и гърбът му бяха съвсем побелели, шапката му бе изпомачкана и цялото му лице набито с бели петна. Пепе беше забележителен с това, че през целия си живот остана със своето умалително име Пепе. До Джузепе той не можа да стигне, макар да бе побелял. Той произхождаше дори от добро семейство, от богат род, но му бяха взели последната къщурка със съд. Навремето баща му, човек горе-долу като самия Пепе, макар и да се наричаше *sior Джовани*, бе изял последния си имот и Пепе влачеше сега живота си като мнозина други, тоест както се случеше: ту неочаквано се наемаше като слуга у някой чужденец, ту ставаше разсилен на адвокат, ту чистеше ателието на някой художник, ту пазеше лозе или вила и според това се променяше непрекъснато и облеклото му. Понякога Пепе се явяваше на улицата с кръгла шапка и в широк сюртук, понякога в тесничка горна дреха, цепнатата на две-три места, с такива тесни ръкави, че дългите му ръце се подаваха оттам като метли. Понякога на краката му

22. Ваше сиятелство.

се мъдреха попски чорапи и обувца, друг път се показваше в такъв костюм, че мъчно можеше да се разбере какъв е, още повече че всичко беше облечено съвсем не както се полага: някой път просто можеше да се помисли, че вместо панталон е надянал на нозете си куртка, като я е събрал и вързал някак отзад. Той беше най-драговолният изпълнител на всевъзможни поръчения и често пъти съвсем безкористно мъкнеше някакви вехтории, които му даваха дамите от неговата улица да ги продава, пергаментни книги на обеднял абат или на антиквар, картина на някой художник; минаваше сутрин при абатите да вземе панталоните и обувките им за почистване вкъщи и после забравяше да ги занесе на определеното време от излишно желание да послужи на някой трети човек и абатите оставаха арестувани цял ден без обувки и панталони. Често му падаха доста пари, но с парите той се разпореждаше по римски, тоест от тях никога не оставаше нещо за следния ден, не защото ги харчеше за себе си или ги изяждаше, а защото всичко отиваше за лотарията, на която беше страшен любител. Едва ли имаше номер, неопитан от него. Всяко незначително всекидневно произшествие имаше за него важно значение. Ако му се случеше да намери на улицата някаква дреболия, той веднага се справяше с гадателната книга, какъв номер има там намереното, та веднага да вземе билет с тоя номер от лотарията. Веднъж му се присъни, че сатаната, който и без това кой знае защо му се присънваше в началото на всяка пролет – че сатаната го е помъкнал за носа по покривите на всички къщи, като се почне от черквата „Свети Игнатий“, после по цялото Корсо, а след това из уличката *Tre Ladroni*²³, сетне по *Via della stamperia*²⁴ и най-сетне спря до самата *Trinita*²⁵ на стълбата, като повтаряше: На ти тебе, Пепе, дето се моли за свети Панкратий: билетът ти няма да спечели.

Тоя сън предизвика големи разговори между сьора Чечилия, сьора Сусана и почти цялата улица, но Пепе го разреши посвоему: веднага изтича при гадателната книга, узна, че дяволът значи – 13-и номер, носът – 24-и, свети Панкратий – 30-и, и същата заран взе и трите тия номера. След това събра трите номера, излезе 67, взе си и 67. Както обикновено и четирите номера пропаднаха. Друг път му се случи да се скара с един лозар, с дебелия римлянин съор Рафаел Томачели. Господ ги знае за какво се бяха скарали, но викаха толкова силно, правеха такива жестове с ръце, че накара и двамата побледняха – ужасен признак, при който

23. Трима разбойници.

24. Улицата на печатарите.

25. Троица.

обикновено всички жени надничат със страх от прозорците и минувачът-пешак се отстранява по-надалеч, белег, че работата стига най-сетне до ножове. И наистина дебелият Томачели пхна вече ръката си в кожения кончов, който стягаше дебелия му прасец, за да измъкна от там ножа и рече: – Чакай, сега ще ти кажа аз, телешка главо! Когато неочаквано Пепе плесна челото си с ръка и побягна от бойното поле. – Той си спомни, че досега нито веднъж не беше купувал билет на телешка глава; намери номера, който отговаря на телешка глава, изтича в дюкянчето за лотарийни билети, така че всички, които се бяха приготвили да гледат кървавата сцена, се смаяха от тази неочаквана постъпка и самият Рафаел Томачели, като пхна обратно ножа в кончова, дълго време не знаеше какво да прави и най-сетне каза: *Che uomo curioso!* (Какъв странен човек)! Пепе не се смущаваше че билетите губеха й пропадаха. Той беше твърдо уверен, че ще стане богат и затова, когато минаваше покрай дюкяните, почти винаги питаше колко струва всяка вещ. Веднъж, като научи, че се продава една голяма къща, той се отби нарочно да поприказва с продавача. А когато ония, които го познаваха, почнаха да му се смеят, той отговори много простодушно: „Че защо се смеете, на какво се смеете? Та аз не искам да я купя сега, а по-късно, след време, когато ще имам пари. В това няма нищо особено... Всеки трябва да си спечели богатство, за да го остави после на децата си, на черквата, на бедните, на разни други неща... *chi lo sa!*“ Князът отдавна го знаеше, дори някога Пепе беше взет от баща му за прислужник в трапезарията и бързо бе изпъден, защото за един месец изтърка ливреята си и изхвърли през прозореца всички тоалетни принадлежности на стария княз, като без да ще ги беше бутнал с лакът.

– Слушай, Пепе – рече князът.

– Какво иска да заповяда *eccellenza?* – каза Пепе, изправен, гологлав. – Князът само трябва да каже: „Пепе!“ и аз – „Ето ме!“ След това князът само да каже: „Слушай Пепе!“ и аз: *Ecco me eccellenza!*²⁶

– Пепе, ти трябва да ми направиш една услуга...

При тия думи князът погледна наоколо си и видя, че всички съори Грации, съори Сусани, Барбаручи, Тети, Тути – всички, колкото бяха там, се надвесиха любопитни от прозорците, а клетата съора Чечилия едва ли не се изтърси цяла на улицата.

„Работата е лоша!“ – помисли князът.

– Хайде, Пепе, да вървим, ела след мен.

26. Ето ме, ваше сиятелство.

Като каза това, той тръгна, а след него Пепе с наведена глава и разговарящ сам със себе си: „Ех! Жените затова са любопитни, защото са жени, защото са любопитни.“

Дълго вървяха те от една улица на друга, всеки потънал в своите размисли. Ето какво мислеше Пепе: „Князът сигурно ще му даде някаква поръчка и може би важна, защото не иска да я каже пред всички; значи ще му даде хубав подарък или пари. Ако князът му даде пари, какво да прави с тях. Да ги даде ли на съор Сервиллио, съдържателя на кафенето, комуто отдавна дължи? Защото съор Сервиллио още първата неделя на поста бездруго ще си поиска парите, защото съор Сервиллио е вложил всичките си пари в чудовищната цигулка, която три месеца е работил собственоръчно за карнавала, за да се разходи с нея из всички улици, и сега навярно съор Сервиллио дълго време ще яде вместо печено на шиш яре само броколи, варени във вода, докато събере отново пари за кафе. Или пък да не плаща на съор Сервиллио, а вместо това да го покани на обяд в остерията, защото съор Сервиллио е *il vero Romano*²⁷ и заради предложената му чест ще се съгласи да потърпи за дълга, а лотарията непременно ще почне от втората седмица на постите. Само че по какъв начин да запази дотогава парите, как да ги задържи, така че да не научат нито Джакомо, нито майстор Петручио, точиларят, които непременно ще му поискат заем, защото Джакомо е заложил на евреите в гетото всичките си дрехи, а майстор Петручио също е заложил на евреите в гетото цялото си облекло и е скъсал роклята и последната забрадка на жена си, когато се бе облякъл като жена... Как да стане, че да не им даде заем?“ Ето за какво мислеше Пепе.

А князът ето какво мислеше: „Пепе може да намери и да научи името, де живее, отде е и коя е тази красавица. Първо, той познава всички и затова повече от всеки друг път може да срещне в множеството свои приятели, може да разузнае чрез тях, може да надникне във всички кафенета и остерии, може дори да заговори, без да събуди със своята фигура подозрение у някого. И макар че понякога е бърбица и разсеяна глава, но ако го обвържеш с честната дума на истински римлянин, ще запази всичко в тайна.“

Тъй мислеше князът, минавайки от една улица в друга и най-сетне се спря, когато видя, че отдавна бе минал моста, отдавна вече беше в Транстеверската част на Рим, отдавна възлиза по стръмнината и наблизко е вече черквата *San Pietro in Montorio*. За да не стои на пътя, той се

27. Истински римляни.

изкачи на площадката, от която се откриваше целият Рим, и като се обърна към Пепе, каза:

– Слушай, Пепе, ще ти поискам една услуга.

– Какво иска *eccellenza*? – рече отново Пепе.

Ала сега князът погледна Рим и се спря: пред него в чудна сияеща панорама изпъкна вечният град. Цялата светла грамада от къщи, черкви, кубета, остри върхове беше силно осветена от блясъка на залязващото слънце. Едно след друго изпъкнаха на групи или поотделно къщи, покриви, статуи, въздушни тераси и галерии; там пъстрееше и трептеше множеството тънки върхове на камбанарии и кубета заедно с причудливо изкованите железни фенери, отгатък изцяло изникваше тъмен дворец; другаде – плоският купол на Пантеона; отвъд – гиздавият връх на Антониновската колона с капитела и статуята на апостол Павел; още по-надясно се възвисяваха върховете на capitoлийските здания с конете и статуите; още по-надясно, над бляскавото множество къщи и покриви, се издигаше величествено и строго с цялата си тъмна шир Колизейската грамада; там – пак трепетното множество от стени, от тераси и куполи, облени с ослепителния блясък на слънцето. И над цялата тая искряща маса тъмнееха в далечината със своята черна зеленина върховете на каменните дъбове във вилите на Людовиковци, на Медичите и като стадо стояха над тях във въздуха куполообразните върхове на римските пинии, издигнати върху тънките стебла. Надлъж по цялата тая картина се извисяваха и синееха прозрачни планини, бели като въздух и потънали в някакъв фосфорен блясък. Нито със слово, нито с четка можеше да се предаде чудната хармония и съчетание на всички планове от тая картина. Въздухът беше толкова чист и прозрачен, че и най-малката чертица на далечните здания личеше ясно и всичко изглеждаше толкова близо, сякаш можеше да се хване с ръка. И последният дребен архитектурен орнамент, гиздавият накит на корниза – всичко се очертаваше в непостижима чистота. В това време се чуха топовен изстрел и далечен, слят вик на народното множество – знак, че вече бяха преминали конете без ездачи, с които завършваше денят на карнавала. Слънцето слизаше все по-ниско към земята: неговият блясък върху цялата архитектурна маса бе станал още по-ален и пламтящ, градът стана още по-жив и по-близък; още повече почерняха линиите, още по-сини и фосфорни станаха планините, още по-тържествен и по-хубав – готовият да угасне небесен въздух... Боже, каква гледка! Князът, погълнат от нея, забрави и себе си, и красотата на Аунциата, и тайнствената съдба на своя народ, и всичко в света.

КРАЙ

© 1842 Николай Гогол
© Константин Константинов, превод от руски

Николай Гоголь
Рим, 1842

Сканиране, разпознаване и редакция: NomaD, март 2009 г.

Издание:

Николай Василиевич Гогол. Повести
Руска. Първо издание
Издавателство „Народна култура“, София, 1973
Редактор: Стефка Цветкова
Художник: Иван Кьосев
Художник-редактор: Васил Йончев
Техн. редактор: Олга Стоянова
Коректори: Мария Ждракова, Величка Герова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10967>]